Val II, Issue:VIII, Sept 2012
ISSN : 2230-7850

Indian Streams Research Journal

Impact Factor 0.2105

Monthly Multidisciplinary Research Journal

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N. Jagtap

IMPACT FACTOR : 0.2105

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2230-7850**

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya [Malaysia]

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus Pop

Mohammad Hailat
Dept. of Mathmatical Sciences, University of South Carolina Aiken, Aiken SC 29801

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Catalina Neculai
University of Coventry, UK

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Postdoctoral Researcher

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Department of Chemistry, Lahore University of Management Sciences [PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Horia Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

Nawab Ali Khan
College of Business Administration

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University, Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary, Play India Play (Trust),Meerut

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Ph.D , Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net

Indian Streams Research Journal
Volume 2, Issue. 8, Sept 2012
ISSN:-2230-7850

Available online at www.isrj.net

ORIGINAL ARTICLE

मध्यप्रदेशातला मराठी कविताप्रान्त
(१९३७-२००१)

प्रमोद देवके

यशवंतराव चव्हाण कला व विज्ञान महाविद्यालय मंगरूळपीर जि . वाशिम

प्रस्तावना :—

1 नोव्हेंबर **1956** मध्ये जुना मध्यप्रांत वेगळा होऊन मध्यप्रदेश व महाराष्ट्र अशी दोन वेग वेगळी राज्ये निर्माण झाली होती . मध्यप्रदेशाची राजधानी भोपाळ तर महाराष्ट्राची मुंबई राजधानी झाली . विभाजनात मध्यप्रांतातील अनेक मराठी मंडळी नोकरीच्या निमित्याने मध्यप्रदेशात आली . मराठी भाषेची व साहित्याची जोपासना करर्णाया अनेक संख्या इंदुर भोपाळ ग्वालेर या ठिकाणी कार्यरत आहेत . त्यापैकी इंदुरची महाराष्ट्र साहित्य सभा ही संख्या **1975** साली स्थापन करण्यात आली .

1937 नंतरच्या मध्यप्रदेशीय कवींना मध्य भारतीय मराठी कवीच्या कवितेची परंपरा लाभली आहे . मध्यभारतात **1869** मध्ये महादेव मोरेश्वर कुंटे यांचे राज शिवाजी हे स्वतंत्र काव्य प्रसिध्द झाले होते . तर **1873** मध्ये इंदुरचे बाळकृष्ण मल्हार हंस यांनी भागिरथी हे स्वतंत्र काव्य लिहीले होते .

वि . ह . आपटे :-

प्रथम काव्य संग्रह माला (**1936**) चे अप्रतिम स्वागत झाल्यामुळे हुरळुनन जाता यांनी **1951** मध्ये 'चटके आणि गाहिंवर' लिहला पारतंत्रा विरूध्द जनचेतना जागृत करर्णाया उठा तरूण हो उठा भारत क्रांतीचे इत लढाया जाऊया कविता आहेत . **36** तुझी घे मधुर बसुरी सुरतिचा करील जगी एकतानता अशी विश्वात्मकता प्रकट करणारी काव्यसोळ सर्वसुखी होवोत असा विचार मांडतात . आपटे यांचे राष्ट्रीय बाण्याचे मराठी कवि विनायक गोविंद केशवसुत हे प्रेरणास्थान होते . त्यातुनच त्यांची काव्यस्फुलिंगे निर्माण झालेली आहे .

मिलाफ येथे मळवायंचा या मध्यप्रदेशातील कवीच्या प्रतिनिधीक कविता संग्रहाच्या आधारे एकंदरीत मध्यप्रदेशीय मराठी कवितेच्या प्रवत्ती व प्रवाहावद्दल निश्चीतच एक विशिष्ट आकलन प्रस्तुत करता येऊ शकते . या संग्राहाविषयी कविनय अनिल म्हणतात . मळवार म्हणजे पुर्वी काही जनांनी वापरलेली वाट असाच अर्थ घेणे योग्य होईल जे काव्य प्रवाहपुर्वीच्या कवीनी रूढ केले . त्या प्रकारचे संकलन येथे आल आहे . धारचे कवी अनिल तेलंग यांच्या मानवता या कविनेमध्ये देव मंदिरात नसुन मानवतेच्या अम्तः करण्यात असतो असा संदेश दिला आहे . अल्का जोशी म्रमविसांत या कवितेत कवीयत्रीच्या भ्रमपुर्व मनोव्यथचे चित्रन आहे ती म्हणते .

भ्रमवादक बनते
माझ्या मन आकाशात
होते लुप्त प्रेम या
भ्रम अंधः कारात . . . .

एका स्त्रीची अंतरीची वेदना इथे शब्द बध्द होते गोविंद झोकरकरांच्या धिःकार कवितेत कवी म्हणतात की स्वातंज्याच्या अभावी जीवन जगणे व्यर्थ आहे . सकीर्ती लामली तरी मनास शांती नाही किंवा घरात संपत्ती आहे . पण सौख्य नाही अशांचा धिक्कारा महुचे कवी वसंत सवत्सरकार जीवन मध्ये म्हणतात .

या मानवी अंतरात
जेकाही उत्तमतर
त्याच्या अभिन्य जनार्थ
जिवन हा सु अवसर
सुखमय तो एक मात्रा

Please cite this Article as :प्रमोद देवके , मध्यप्रदेशातला मराठी कविताप्रान्त (१९३७-२००१) : **Indian Streams Research Journal (Sept. ; 2012)**

या तपात जो तवर जिवन कशे जगावे यांचा मुलमंत्र उज्जैनचे विजय मागे आम्ही आहोत या त्याच्या कवितेत कांतीची भाषा व्याक्त करतात आगपेटी तक्ता काडया जसे नंदद्विप पेटवतात असेच कांतीची मशाल ही पेटवु शकतात . मानवी मनंही असेच आगा पेटीतील काडयासारखे असते . असे कविचे मत आहे हरदा येथील श्रीमती सुमनलता विवट याची आई ही कविता मातृ भक्तीची घोतक वाटते . एकांतात येथे मला आई तुझी आठवन कशी होऊ उतराइ असाहय झाले मी मला असा शव्दात त्या आई वरील श्रध्दा भाव व्यक्त करतात .

भालचंद्र लोवलेकर ई निसर्ग आणि प्रेम याची एकरूपता हा प्रामुख्याने त्याच्यात कवितेचा विषय होता संपूर्ण माळयातील म्हणजे इंदर महु देवास पातळपाणी काळाकुंड मांडवगड . अशा नैसर्गिक रमानांना त्यांनी भेती दिल्या होत्या ते निसर्ग पुजक कवि होते . त्यांची वृत्ती सौदर्यु जक आहे . पण ती समाजा विमुक नाही त्यांची प्रेमगीत अतिशय उत्कृष्ट वर्णने रेखीव व कल्पना शक्ती अचार आहे उंच उजाड

पिंपळझाड
ठोसी फांदी साजु निबांधी
नवा नारळी जाड दोर
झोके काढीत अल्लड पोर, चोरल का

अशा अने कवितातुन माळण्यातील निसर्गाची सुरेख शब्दचित्रे रेखाटली आहेत .

प्रा . शरदचंद्र मुक्तीबोध हे मुळचे उज्जेनच होते व्यवसायनिमित्त नागापुरला गेले आणि महाराष्ट्रात प्रतिमासंपन्न कांतीप्रवन कवी म्हणुण ख्यात झाले त्यांचे यात्रिक नवी मळवाट आणि सर्याची जात असे तीन काव्यसंग्रह मानल्या जात आहेत . त्यांच्या कवितेत साम्यवाद आढळतो त्यांची रचना मुण्तछदात वस्वैर असुन अत्यंत भावपुर्ण आहे .

समाजात दिसुन येणारी विषमता अराजकता मानवी मुल्याचा हास यंत्रामुळे होणारी मानवतेची हत्या वर्गसंघास व श्रमीकाची पोटासाठी घामगाळणी हे श्रेयस असे अनेक विविध विषयी त्याच्या काळात आले . राजकवि रा . अ . काळले यांचे ख्यान भा . रा . तांबे याच्या नंतर मध्यप्रदेशीय कवी मालीकेत दुढ झाले आहे . प्रारंभी श्यामल हे टोपन नाव धारक करूण त्यांनी काव्यलेखन केले वागवसंत नंतर रूपमती भावपुर्वा हिमअंगार गति निर्माण ओळखीचे सुर हे कविता संग्रह त्याच्या इतीमा समलतीची ओळख पटवुन देणारे आहेत ते इंदुरचे राजकवि होत . यांचे शब्दशिल्प जितके रम्य तितके आशय भव अभिव्याक्ती देखील अद्वितीय आहे त्यांची रचना छंद बध्द आणि स्वर अश्या दुहेरी स्वरूप या आहेत त्यांनी प्रेमाला कवितेपासुन प्रारंभ करूण मानवतेच्या पुजनाच्या रूपाने रूप प्राप्त केला .
गोविंद लक्ष्मण झोखरकर हे देवास संय्यातेचे राजकवि होते काव्य संग्रह काव्य कविता टेकडीच्या पायभ्याशी होय त्यांच्या काव्यात सामाजिक दृष्टी आढळून येते . सारंगी वाजते यात ते म्हणतात खाऊनी वाकळी भाकर त्यांच्या संगे कशी तरी झोपली मजुराची बालके अश्या विसमंतमुळे कविमन खिल होते .

ज्येष्ठ कविवर्य अनंत पोतदार हे त्याच पीटीचे प्रतितिविव करणारे कवि आहेत त्याचे आहेत मागीत इंद्रधनुष्य आधुती प्रकाशीत झाले असुन वेळोवेळी त्यांना पुरस्कार लाभले ते आपल्या कविता बद्दल म्हणतात जिवनात जे जे सुंदर उदात उन्नत अनुभवाला आले कळवट आणि जाडे अनुभव स्वतःची आणि माझ्या परी वेशातील समाजातील अनुभती तिला मी प्रांजळपणे व्यक्त करीत आलाक आहे . यथार्थ ही दिसतो व व्यक्त होतो .

उज्जेनचे ज्येष्ठ कवि के . ना . डांगे यानीही बरीच प्रदीर्घ काव्य रचना केली माळवा उत्खननाचा सारख्या अनेक कविता अशाय व आमे व्यक्ती या दृष्टी उत्कृष्ट आहेत . छंद बध्द रचना हे त्यांच्या काव्या लेखनाच्या वैशिष्टय आहे . चंद्रशेखर वि . ना . वा ठिळक यांच्या काव्या रचनेच्या त्याच्या काव्यलेखनावर प्रभाव पडलेला दिसुन येतो . पंत पंडीत कविता कलात्मक कथेची ही त्यांना आवड होती रा . दौ . गडकरी यांना माळव्याची गडकरी म्हणत असत काव्य महुरी हा त्यांचा काव्य संग्रह होय त्यांच्या कविता छंद बध्द पध्दतीने वेगवेगळया वृतांत लिहीलीली आहे . विषय जास्त स्पष्ट विविध उदाहरणे कल्पना यांच्या साहाय्याने खुलविल्या . सुस्कृती मिश्रीत शब्द रचना संधीयुक्त शब्द संस्कृत सुमाशिताचा उपयोग करण्यात आला आहे . ते ध्येयवादी कवि होते . माधव साठे यांनी अनेक प्रासंगिक व भावपुर्ण कविता लिहल्या आहेत . त्यांची दुपार ही कविता लोवलेकरांच्या धर्तीची वाटते . त्यांनी उत्कृष्ट शब्दयोजना करूण भावनेची अभिव्यक्ती सादर केली आहे . एका कवितेत ते म्हणतात .

जांभुळलेल्या करवंदलेल्या
आम्ररसाच्या निवांत वेळी
सुस्त आकाशी वडा सारखा
मी बसतो . . . .

भोपाळचे कवी मा . गो . जामदार हे मध्यप्रदेशातील जेष्ठ आणि प्रतिभा संपन्ना कवी आहेत क्षण सुगंधी सोन्याचे हा कविता संग्रह होय गुलमोहर हा त्यांच्या स्कुट कवितासंग्रह तसेच ऐलतटादार पैल तटावर हा कविता संग्रह होय .

क्षमा पाटणकर यांच्या कविता महाराष्ट्रातील अनेक प्रसिध्द नियतकलिकात प्रसिध्द झाल्या आहेत . त्याच्या कवितेत स्त्री जीवननवरील कर्थाव्यंथाचे चित्रण येते . एक झुळुक अशी येते . नको नको हे जिणे माणुस म्हणून जगेन मी या उल्लेखनीय कविता आहेत .

रंजना मराठे यांच्या कविता भवती अध्यात्म ईश्वर या विषयी चिंतन प्रस्तुत करतात यारे या पाचाचे महत्व मानव देह मानकवीचा सूर्य आईची शिकवन या त्यांच्या उत्कृष्ट रचना आहेत .

निष्कर्ष :-

1 इंग्रजी काव्याचा मराठी काव्यावर प्रभाव पडुन **1935** पर्यंत भा . रा . तांब युग होते .
2 भा . रा . तांबे यांना गुरूस्थानी मानुन **1935** नंतर तांबे संप्रदायातील कवीनी सौदर्यवादाची पूजा केली .
3 साठोत्तरी कवितेत मात्र वेगवेगळे प्रवाह झाले .
4 मध्यप्रदेशातील नव्या तरूण कवीनी गजल भावगीते क्षणिक कनिका चारोळया व जुन्या पिढीतील कवीनी घंदोबध्द काव्यरचना निर्माण केली .
5 कवियत्रीची संख्या विपुल आहे . स्त्री दुःख संवेदनानी मुक्त अशा त्यांच्या रचना प्रभावी आहेत .
6मध्यप्रदेशीय मराठी कवितेचा प्रवाह हा अतिशय रम्य सौदर्यप्रधान व धीरगंभीर स्वरूपाच्या आहे . यात कांतीचे स्वर नसले तरी यात उद्याच्या जगाचे सुंदर स्वप्न आहे .

संदर्भ :-

1 मध्यप्रदेशीय मराठी साहित्याचा परामश डॉ . अनिल गजभिये पृ . 87
2 मध्यभारतीय मराठी वाङःमय कृ . ग . कवचाळे
3 मराठे शाहीतील गहरचना गो . स . सरदेसाई
4 मध्यप्रदेशीय मराठी साहित्याचा परामर्श डॉ . अनिल गजभये पृ . 203

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal

For All Subjects

Dear Sir/Madam,

We invite original unpublished research paper. Summary of Research Projetc, Theses, Books and Books Review of publication, You will be pleased to know that our journals are..

Associated and Indexed, India

- *OPEN J-GATE*
- *International Scientific Journal Consortium Scientific*

Associated and Indexed, USA

- Google Scholar
- DOAJ
- EBSCO
- Index Copernicus
- Academic Journal Database
- Publication Index
- Scientific Resources Database
- Recent Science Index
- Scholar Journals Index
- Directory of Academic Resources
- Elite Scientific Journal Archive
- Current Index to Scholarly Journals
- Digital Journals Database
- Academic Paper Database
- Contemporary Research Index

Indian Streams Research Journal
258/34, Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact:- 9595359435
E-Mail- ayisrj@yahoo.in / ayisrj2011@gmail.com
Website:- www.isrj.net